

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

ההתגלות והברית בסיני

לפרשת משפטים (על פי שיעור של הרב יאיר קאהן)

ייתכן, שקושי זה הוא שהשפיע על מפרשים רבים ליישם כאן את הכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה".

2. רש"י שמות י"ט, י"א:

"יום השלישי. שהוא ששה בחודש ובחמישי בנה משה את המזבח תחת ההר ושתיים עשרה מצבה כל הענין האמור בפרשת ואלה המשפטים ואין מוקדם ומאוחר בתורה"

3. רש"י חזר על דבריו שוב בפרשתנו (שמות כ"ד, א'):

"ואל משה אמר עלה. פרשה זו נאמרה קודם עשרת הדברות ובד' בסיון נאמרה לו עלה"

לדעת רש"י, סדר הדברים הוא כדהלן: ב-ד' סיון נצטווה משה לכרות ברית בין הקדוש ברוך הוא לישראל. כריתת הברית אירעה למחרת, ב-ה' סיון, באמצע שלושת ימי ההגבלה בהם בני ישראל התכוננו למעמד הר סיני. מעמד הר סיני עצמו היה ב-ו' או ב-ז' בחודש (תלוי במחלוקת התנאים בנושא). פרשת משפטים, לדעתו, נאמרה למשה רק לאחר עשרת הדברות. על פי שיטת רש"י, אם כן, יש מעבר ישיר מברית סיני לעשרת הדברות.

אלא שנשאלת השאלה, מדוע לשיטת רש"י, סיפרא התורה על ברית סיני רק בסוף פרשת משפטים, ולא בשעת הברית עצמה, בצמוד למעמד הר סיני?

הרמב"ן כבר לימד אותנו, שעל אף הכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה", ברירת המחל של התורה היא על פי הסדר הכרונולוגי. לדעתו, אפשר לטעון שהתורה חרגה מסדר זה רק כאשר השינוי מפורש במקרא, ויש לחריגה זו הסבר. כך כתב הרמב"ן בפרשת קורח.

4. רמב"ן במדבר ט"ז, א':

"כל התורה כסדר זולתי במקום אשר יפרש הכתוב ההקדמה והאחור, וגם שם לצורך ענין ולטעם נכון" לעומת הרמב"ן, ישנם פרשנים (כמו ראבי"ע) שהשתמשו בכלל ש"אין מוקדם ומאוחר בתורה" לעיתים קרובות, בבואם לפרש את המקראות שלא על פי הסדר ההיסטורי.

סדר הפרשיות – מחלוקת רש"י והרמב"ן

בפרשת משפטים, מיד לאחר עשרת הדברות ודיני המזבח, מופיעה פרשה הלכתית ארוכה העוסקת בדינים אזרחיים. בין השאר, עוסקת התורה בעבדות, נזיקין, שומרים והלוואות. בסוף הפרשה, חוזרת התורה לספר על הברית שנכרתה עם ישראל והעלייה של משה להר כדי לקבל את התורה.

1. שמות כ"ד:

א וְאֶל-מֹשֶׁה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי-ה', אֶתְּהָרֹן נָדָב וְאֶבְיָהוּא, וְשִׁבְעִים, מִזְקְנֵי יִשְׂרָאֵל; וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם, מִרְחֹק. ב וַנִּגַּשׁ מֹשֶׁה לְבָדּוֹ אֶל-ה', וְהִסָּר לֹא יִגָּשׁוּ; וְהָעָם, לֹא יֵעָלוּ עִמּוֹ. ג וַיָּבֵא מֹשֶׁה, וַיְסַפֵּר לָעָם אֵת כָּל-דִּבְרֵי ה', וְאֵת, כָּל-הַמִּשְׁפָּטִים; וַיַּעַן כָּל-הָעָם קוֹל אֶחָד, וַיֹּאמְרוּ, כָּל-הַדְּבָרִים אֲשֶׁר-דִּבֶּר ה', נַעֲשֶׂה. ד וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה, אֵת כָּל-דִּבְרֵי ה', וַיִּשְׁכַּם בְּבֹקֶר, וַיָּבִין מִזֶּבַח תַּחַת הָהָר; וַיִּשְׁתִּים עֲשָׂרָה מִצְבֵּה, לְשִׁנִּים עֶשֶׂר שְׁבֻטֵי יִשְׂרָאֵל. ה וַיִּשְׁלַח, אֶת-נְעָרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיַּעֲלוּ, עֲלֵה; וַיִּזְבְּחוּ זִבְחִים שְׁלָמִים, לַה' פָּרִים. ו וַיִּקַּח מֹשֶׁה חֲצֵי הַדָּם, וַיִּשֶׂם בְּאֲזָנָיו; וְחֲצֵי הַדָּם, זָרַק עַל-הַמִּזְבֵּחַ. ז וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית, וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם; וַיֹּאמְרוּ, כָּל אֲשֶׁר-דִּבֶּר ה', נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע. ח וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת-הַדָּם, וַיִּזְרַק עַל-הָעָם; וַיֹּאמֶר, הִנֵּה דָם-הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת ה' עִמָּכֶם, עַל כָּל-הַדְּבָרִים, הָאֵלֶּה. ט וַיַּעַל מֹשֶׁה, וְאֶהְרֹן--נָדָב, וְאֶבְיָהוּא, וְשִׁבְעִים, מִזְקְנֵי יִשְׂרָאֵל. י וַיִּקְרָא אֵת אֶל-לִקְי יִשְׂרָאֵל; וַתַּחַת רִגְלָיו, כָּמַעֲשֶׂה לְבֵנֵת הַסִּפִּיר, וַיִּכְעַצֵּם הַשָּׁמַיִם, לְטָהָר. יא וְאֶל-אֶצְלֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל, לֹא שָׁלַח יָדוֹ; וַיַּחֲזוּ, אֶת-הָאֵל-לִקְי, וַיִּאָּכְלוּ, וַיִּשְׁתּוּ.

על פי קריאה שטחית של המקרא, פרשת המשפטים מפרידה בין עשרת הדברות (פרשת יתרו) לבין ברית סיני (סוף פרשת משפטים). ונשאלת השאלה: האם לא היה ראוי יותר להצמיד את כריתת הברית למעמד הר סיני? מה כל כך חשוב בפרשת המשפטים, שהיה צריך להציב אותה בתווך, בין עשרת הדברות לברית סיני?

הערה: גם חזקוני מסביר שאירועי פרק כ"ד התרחשו לפני מתן תורה, אך יש הבדל אחד מהותי בין פירושו לפירושו רש"י: "ספר הברית" הוא, לדעתו, התוכחה שבפרשת בחקתי (פרק כ"ו), המסבירה כי הארץ היא כלי למתן שכר ועונש על קיום המצוות או על ביטולן (על פי פירושו זה יובנו היטב המילים "כי לי כל הארץ" שבשמות י"ט ה').

כמו כן, מבחינת מעמד הר סיני מוסיף פירוש רש"י משמעות אדירה לשלושת ימי ההגבלה (י"ט; י-טז) שקדמו למתן תורה. מקריאת פרק י"ט לבדו עולה שימים אלו נועדו להגבלת הגישה אל ההר ולכיבוס בגדים; הוספת התיאור שבפרק כ"ד תלמד ששלושת ימים אלו דמו יותר ל"סמינר" שכלל לימוד תורה (כ"ד ג-ד), הקרבת קרבנות, משתה (ה-ו) ומעמד כריתת ברית בין הקב"ה לעם ישראל (ז-יא)!

ראוי לציין שעמדת רש"י היא המקובלת יותר על ידי חז"ל. כך למדנו במסכת שבת.

9. שבת פח ע"א:

"רבי יוסי אומר בשני עלה משה וירד, בשלישי עלה וירד, ברביעי ירד ושוב לא עלה, ומאחר שלא עלה מהיכן ירד אלא ברביעי עלה וירד, בחמישי בנה מזבח והקריב עליו קרבן, בששי לא היה לו פנאי"

10. כמו כן, במסכת חגיגה נאמר (חגיגה ו):

"חגיגה דישנה לפני הדיבור דכתיב ויזבחו זבחים שלמים"

גמרא זו מביאה את הפסוק בסוף פרשתנו, העוסק בברית סיני.

11. שמות כ"ד, ה':

"וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים"

ולפי הגמרא, פסוק זה התרחש לפני הדברות.

בפירושו על התורה, טוען הרמב"ן ששאלה זו תלויה במחלוקת בין התנאים המופיעה במכילתא.

12. מכילתא פרשת יתרו:

"והיו נכונים ליום השלישי, זה יום ששי שנתנה בו תורה. ומה עשה משה בחמישי? השכים בבוקר ובנה מזבח שנאמר וישכם בבקר ויבן מזבח תחת ההר, העמיד שנים עשרה מצבות... ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם... כיון שראה שקבלו עליהם נטל הדם וזרק על העם שנאמר ויקח משה את הדם ויזרוק על העם אמר להם הרי אתם קשורים ענובים תפוסים מחר בואו וקבלו עליכם המצוות כולן. רבי יוסי ברבי יהודה אומר בו ביום נעשו כל המעשים"

תנא קמא סבור שהמזבח והמצבות אכן נבנו ב-ה' בסיון, אך רבי יוסי ברבי יהודה חולק וסובר ש"בו ביום נעשו כל

גם בפרשתנו, הסתייג הרמב"ן מפירושו של רש"י והעדיף לפרש שהכתובים מתקדמים על פי ציר הזמן.

5. רמב"ן שמות כ"ד, א':

"והנה הפרשיות כולן באות כהוגן, כי אחר מתן תורה מיד בו ביום אמר השם אל משה כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם והתחיל לחזור ולהזכיר על עבודה זרה לא תעשון אתי וצוה אותו ואלה המשפטים אשר תשים לפניכם, וכל המצוות הבאות אחרי כן, והשלים באזהרת העבודה זרה שימצאו בארץ ובעובדיה ואמר לו אחרי צוותך זה להם, עלה אל ה' אתה ואהרן והזכירה הפרשה כי משה עשה כמצות ה', ובא אל המחנה ויספר לעם את כל דברי ה' כאשר צוה אותו כה תאמר אל בני ישראל וגו' ואת כל המשפטים כאשר צוה ואלה המשפטים אשר תשים לפניכם וקבלו הכל בשמחה ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה והטעם, כל הדברים האלה אשר דבר לך השם נעשה"

קושי נוסף בפירושו של רש"י, הוא שלפני כריתת הברית נאמר,

6. שמות כ"ד, ג':

"ויבוא משה ויספר לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים"

לפי הרמב"ן, המונח "משפטים" בפסוק זה מכוון כלפי הדברים שנאמרו למשה בתחילת פרשתנו.

7. שמות כ"א, א':

"ואלה המשפטים אשר תשים לפניכם"

אך לפי פרשנותו של רש"י, משפטים אלו טרם נאמרו למשה. לכן, רש"י נאלץ לפרש את המושג "משפטים" בצורה אחרת.

8. רש"י על שמות כ"ד, ג':

"ז' מצות שנצטוו בני נח ושבתי וכבוד אב ואם ופרה אדומה ודינין שניתנו להם במרה"

כמו כן רש"י מסביר ש"דברי ה' " הם ספר בראשית וחלקו הראשון של ספר שמות!. כלומר, "ספר הברית" הוא, אם כן, ספר בראשית. ומסביר הרב ליבטאג שפירושו זה עולה בקנה אחד עם מרכזיותן של ברית מילה ושל ברית בין הבתרים בספר בראשית!!

יש גם משמעות מיוחדת לכך שלימוד ספר בראשית והחלק הראשון של ספר שמות ("דברי ה' " אליבא דרש"י) הוא חלק מההכנות הנחוצות למתן תורה. ספר בראשית מסביר איך נבחרו בני ישראל לעמו הנבחר של הקב"ה ומדוע נבחרו, ולימודו מהווה אפוא הסבר מקדים למטרת קבלת התורה!

מנת לקבל את התורה היה צורך במצוות ומשפטים קונקרטיים. זאת, כדי שיהיה תוכן ממשי לקבלת התורה, לכריתת הברית.

בנוסף, חז"ל ראו את הברית בסיני כסיום תהליך הגיור הלאומי של כנסת ישראל.

16. כריתות ט ע"א:

"רבי אומר ככם כאבותיכם, מה אבותיכם לא נכנסו לברית אלא במילה וטבילה והרצאת דם, אף הם לא יכנסו לברית אלא במילה וטבילה והרצאת דמים" כלומר על פי הגמרא, המילה בגרות הלאומית היתה במצרים, כאשר מלו בני ישראל כדי לאכול את קרבן הפסח. הטבילה והרצאת הדמים של אבותינו היו בשעת ברית סיני (שם):

"הרצאת דמים, דכתיב וישלח את נערי בני ישראל, אלא טבילה מנלן דכתיב ויקח משה חצי הדם ויזרוק על העם, ואין הזאה בלא טבילה"

כלומר, חז"ל ראו את כריתת הברית בסיני כסיום תהליך הגרות הלאומית של ישראל.

17. על פי זה, מסביר הרב קאהן את הצבת פרשת משפטים לפני כריתת הברית באופן הבא:

לגבי גרות למדנו ש"מודיעין אותו מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמורות" (יבמות מז.). לכן, היה צורך להודיע לבני ישראל משפטים מסוימים, בנוסף למצוות החמורות ששמעו במעמד הר סיני, כפי שעושים בגירות.

בפרשת משפטים לימד משה את פרשת משפטים, ובני ישראל הכריזו "נעשה ונשמע" וקבלו על עצמם את מצוות ה' בבחירה חופשית. רק אז, היו מוכנים לכריתת ברית הגרות של סיני.

18. כך כתב הרמב"ן בתחילת פרשת תרומה (רמב"ן שמות כ"ה, א')::

"כאשר דבר השם עם ישראל פנים בפנים עשרת הדברות, וצוה אותם על ידי משה קצת מצות שהם כמו אבות למצותיה של תורה, כאשר הנהיגו רבותינו עם הגרים שבאים להתיחד, וישראל קבלו עליהם לעשות כל מה שיצו על ידו של משה, וכת עמהם ברית על כל זה, מעתה הנה הם לו לעם והוא להם לא-להים כאשר התנה עמהם מתחלה ועתה אם שמוע"

ומציע הרב קאהן, שיתכן להסביר מדוע חרגה התורה מהסדר הכרונולוגי, לפי פירושו של רש"י, על בסיס ההבדל בין התגלות לברית. על אף ששניהם התרחשו ביחד, התורה רצתה להפריד את הברית מההתגלות בסיני, על מנת להבהיר את השוני המהותי שביניהם. התורה מתחילה בהתגלות הא-לוהית בסיני, המטרה

המעשים". לפי הרמב"ן, "בו ביום" הוא היום של מעמד הר סיני. לאור זאת, מבין הרמב"ן שלדעת רבי יוסי ברבי יהודה סדר המקראות תואם את הסדר ההיסטורי.

13. רמב"ן שמות כ"ד, א':

"כלומר בו ביום לאחר מתן תורה נעשו המעשים של סיפור העם וכתובת ספר הברית, הכל כמו שפירשנו ולזה שומעין שאמר כהלכה" ואומר הרב קאהן, שעל אף טענת הרמב"ן אין להכחיש שעמדתו של רש"י היא המקובלת יותר בדברי חז"ל. על כן, ננסה להבין מדוע נמנעה התורה מלספר את הדברים כהוויתן. לשם כך, נתחיל דווקא בשיטת הרמב"ן.

קבלת המצוות

לפי הרמב"ן, התורה הפרידה בין מעמד הר סיני לבין הברית באמצעות פרשת משפטים. יש להבין מהו הטעם להפרדה זו, ומדוע נבחרה פרשת משפטים לתפקד כמפריד.

ומסביר הרב קאהן, שנראה, שהבסיס להסבר ההפרדה ותפקידה של פרשת משפטים כמפריד זה, הוא ההבדל המהותי שבין התגלות לברית. מעמד הר סיני היה רגע של התגלות א-לוהית, התגלות שבמהותה היא פעולה חד צדדית. הקדוש ברוך הוא בחר, כביכול, להתגלות לבשר ודם. ההתגלות מושרשת בחסד א-לוהי, והאדם משתתף במפגש בצורה פסיבית לחלוטין.

מאידך, ברית דורשת שיתוף פעולה של שני הצדדים, פעולה חיובית. הסכמה הדדית היא השורש של כל ברית. על כן, ברית בין האדם לבין בורא העולם דורשת השתתפות אנושית פעילה.

התגלות ה' בהר סיני, כפעולה חד צדדית, באה לידי ביטוי חד במאמר חז"ל.

14. שבת פח ע"א:

"ויתיצבו בתחתית ההר, אמר רב אבדימי בר חמא בר חסא מלמד שכפה הקדוש ברוך הוא עליהם את ההר כגיגית, ואמר להם אם אתם מקבלים התורה – מוטב, ואם לאו – שם תהא קבורתכם"

כך תיארו חז"ל את מתן תורה. לעומת מתן תורה, יש גם מושג של קבלת תורה, בה בני ישראל פועלים באופן חיובי. ברית סיני, המופיעה בסוף פרשת משפטים, עוסקת בנקודה בה בני ישראל מכריזים בקול "נעשה ונשמע", ומתחייבים בצורה חופשית לעשות את כל אשר דיבר ה'.

לאור זאת, מסביר הרב קאהן, מדוע הברית נכרתה אחרי פרשת משפטים, ואילו ההתגלות בסיני קדמה לפרשת משפטים.

15. הרב קאהן:

כריתת הברית היתה סביב קבלת התורה. ממילא, על

ואמר לא בשמים היא. מאי לא בשמים היא? אמר רבי ירמיה שכבר נתנה תורה מהר סיני, אין אנו משגיחין בבת קול, שכבר כתבת בהר סיני בתורה אחרי רבים להטות"

21. בהקשר זה, חשוב לציין את דברי רבי יוחנן (גיטין

ס':

"לא כרת הקדוש ברוך הוא ברית עם ישראל אלא בשביל דברים שבעל פה, שנאמר כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל"

על פי האמור, מציע הרב קאהן להסביר מדוע חרגה התורה מהסדר ההיסטורי, לפי הפרשנות של רש"י. אילו התורה היתה מספרת על האירועים כהויותם, היה קשה להבחין בשוני המהותי בין התגלות לברית. הצורך לזהות את המסרים הרוחניים הטמונים בחוייה המורכבת של סיני, מצדיק את הצגת הדברים באופן לא היסטורי.

ברירת המחדל, על פיה התורה נכתבה בסדר כרונולוגי, נכונה כאשר אין בכתיבה זו פגיעה במסרים הרוחניים של התורה. התורה אינה ספר היסטוריה, ואין היא באה לתעד את אירוע הדברים כהויותם. לתורה יש מטרה דתית, וכאשר מטרה זו נפגמת על ידי תיעוד כרונולוגי, אפשר ליישם את הכלל "אין מוקדם ומאוחר בתורה". הבהרת ההבדל בין התגלות לברית חשובה מספיק, על מנת להצדיק את ההצגה הלא היסטורית של ברית סיני.

העיקרית של מעמד הר סיני. כפי שביארנו בשבוע שעבר, ההתגלות בסיני היא הבסיס לאמונתנו במשה ובתורתו. הקדוש ברוך הוא בחסדו, התגלה בסיני באופן חד צדדי לכנסת ישראל, על מנת להנציח האמונה הלאומית בתורת משה.

19. שמות י"ט, ט':

"ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם" בזמן ההתגלות בסיני, בני ישראל ספגו באופן פסיבי את החויה הדתית והמסר הא-לוהי שנלווה לחויה זו.

ברית סיני, לעומת זאת, היא 'חוזה דו צדדי'. יש בה התחייבויות הדדיות, של ישראל כלפי הקדוש ברוך הוא וכביכול של הקדוש ברוך הוא לישראל. בניגוד להתגלות, בשעת כריתת הברית בני ישראל אמורים לשחק תפקיד פעיל. משה מלמד את העם משפטים מסוימים, ובני ישראל קמים ומכריזים "כל הדברים אשר דבר ה' נעשה". הם טובלים במקווה ומקריבים קרבנות ומשה מזה עליהם את דם הברית.

על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית

שני הרעיונות הללו נוגעים לדעת הרב קאהן, בשאלה רחבה יותר. כאשר אנחנו עובדים את ה', האם עלינו לקבל בהכנעה את הצו הא-לוהי, או שמא נדרשים אנו להידבק במידות ה' - כפי שהוא יוצר, כך אנחנו אמורים להיות יצירתיים?

כידוע, אין תשובה פשוטה לשאלה זו. ישנם תחומים בהם התגובה הרוחנית הנכונה היא כניעה מוחלטת. בתחומים אחרים, לעומת זאת, הקדוש ברוך הוא דורש מאתנו לפעול בצורה חיובית ויצירתית.

כך, למשל, התורה שבכתב מכילה את דבר ה' המשקף את רצון הבורא, ואין לנו רשות לשנותה כהוא זה. פגיעה קטנה בקוצו של יו"ד יכולה לפסול ספר תורה.

הלימוד של תורה שבכתב הוא על ידי קריאה מדויקת מתוך ספר תורה, ואי אתה רשאי לאומרה בעל פה. באמונה תמימה, אנו מקבלים על עצמנו את דבר ה' כפי שהוא מתגלה בתורה.

ביחס לתורה שבעל פה, לעומת זאת, ניתנה לישראל הזדמנות ללמוד ולפענח על פי השכל האנושי. בהתאם לכך, חז"ל קבעו, בנוגע להבנת תורה שבעל פה, שחכם עדיף מנביא. באותו האופן, סימנים משמיים אינם מכריעים בדיון ההלכתי התורני.

20. בבא מציעא נט ע"ב:

"ואמר להם (רבי אליעזר) אם הלכה כמותי מן השמים יוכיחו. יצאתה בת קול ואמרה מה לכם אצל רבי אליעזר שהלכה כמותו בכל מקום. עמד רבי יהושע על רגליו